

A BOLGÁR KÖZOKTATÁS REFORMJA

Napjainkban a köznevelés világszerte nagy átalakuláson megy keresztül. Nemcsak a szocialista országokban, ahol a társadalmi forradalom szükségszerű velejárója ez az átalakulás, hanem a nyugati országokban is, ahol a tudományos haladás mellett a szocialista iskolarendszer korszerűbb és ezért eredményesebb volta is sarkall bizonyos reformokra. Sőt, a nemzeti létüket és függetlenségüket a közelmúltban kivívott, vagy azért éppen most harcoló népek ugyancsak, korszerű alapokra kívánják helyezni oktatási rendszerüket, mert megbizonyosodtak róla, hogy önálló nemzeti kultúrájukat csakis saját, jól megszervezett iskoláik révén tudják kibontakoztatni. A szocialista forradalom törvénye, a két világrendszer között folyó kulturális verseny, és az önálló nemzettéválás folyamata tehát mind meghatározó tényezői a földkerekség szinte minden részére kiterjedő iskolareformoknak. A kérdés az, hogy hol milyen mértékben?

A szocialista országokban a társadalmi forradalom alapvetően meghatározza az oktatási rendszer fejlődését; alsó-, közép- és felsőfokon egyaránt. Ez a társadalmi meghatározó szerep nem érintőlegesen és nem is részlegeiben módosítja azt, mint a nyugati országokban, hanem lényegében változtatja meg, majd fejleszti tovább. Célkitűzéseiben, tartalmában, szervezeti kereteiben. Az iskola így a társadalom egészének, vagyis a nép minden rétegének a szolgálatában áll, és ezáltal közvetlenül résztvesz ennek a társadalomnak a fejlesztésében, a szocialista forradalom feladatainak végrehajtásában. Az iskolának a társadalomépítéssel kapcsolatos szerepét az SzKP Központi Bizottságának és a Szovjetunió Minisztertanácsának 1958-ban kiadott tézisei többek között a következőképpen jelölik meg: „A szocialista társadalomban, ahol fokozatosan megszűnik a lényeges különbség a fizikai és szellemi munka között s megszilárdul a szellemi és testi munka egysége, a nagy dolgozó tömegek termelő tevékenységén túlmenően a tömegek szellemi tevékenységének minden területén hallatlanul meggyorsul a fejlődés. A szocialista állam úgy építi ki az iskolarendszert, hogy az iskola a népet szolgálja, tudást adjon a dolgozóknak s elősegítse minden népi tehetség fejlődését. A szocialista iskola a leghaladottabb eszmék, a kommunista eszmék szellemében neveli a serdülő nemzedéket, kialakítja a fiatalok materialista világnézetét, amely a világ valóban tudományos megismerésének alapja. A szocializmus korlátlan teret nyit meg a társadalom anyagi és szellemi javainak gyarapítása, a személyiség mindenoldalú fejlődése előtt. A szocializmusban a világkultúra minden vívmánya a tömegek közkincsévé válik”.¹ Ennek a tézisnek a mondanivalója általában tükrözi

¹ Az SzKP Központi Bizottságának és a Szovjetunió Minisztertanácsának tézisei. A Szovjetunió és néhány népi demokratikus ország közoktatási reformtervei. Kéziratgy. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat. Bpest. 1958. 132. lap.

minden szocialista iskolarendszer hivatását: a társadalom fejlődésében, a nép, a nemzet felemelkedésében betöltött szerepét.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az egyes szocialista országok iskolarendszerében azonosak lennének a fejlődés feltételei, a korszerűsítés feladatai, vagy éppen az iskolatípusok sajátosságai. Ha a közoktatás továbbfejlesztésének céljában és főbb feladataiban vannak is megegyezések, az egyes országok, különösen a népi demokratikus országok tekintetében lényeges vonások, nemzeti jellegzetességek tűnnek ki. Ezeknek a sajátos vonásoknak, jellegzetességeknek a kialakításában több tényező játszott és játszik ma is szerepet. A bolgár iskolarendszer vizsgálatánál sem (de más népek pedagógiai helyzetének elemzésénél sem) lehet ezeket a tényezőket figyelmen kívül hagyni.

1. A történelmi múlt szerepe

Minden nép kultúrája a történelmi fejlődés eredménye. Ezért nem valamilyen kegyeleti szertartás vagy a hagyományörzés öncélúsága készítet bennünket arra, hogy a történelem szerepét a legfontosabb tényezők között megvizsgáljuk. Elsősorban az a cél vezet, hogy a bolgárságnak, ennek a szorgalmas és munkás balkáni népnek a múltjából föllevenítsünk néhány olyan mozzanatot, amelyek hozzásegítenek a ma pedagógiai kultúrájának jobb megértéséhez. Nem is szólunk arról, hogy számunkra, magyarok számára a bolgár történelem önmagában sem lehet közömbös, hiszen a hosszú évszázadok heroikus küzdelmei, különösen a török elnyomtatás elleni küzdelmek többször állítottak egymás mellé csatasorba.

A bolgárság élete azonban nehezebb volt a mienknél, mert a fennmaradásért folytatott harcban alig jutott erejük és lehetőségük kulturális intézmények állítására. A legtöbb fegyveres harcot Bizánccal kellett megvívniuk, de ugyanakkor a legtöbb kényszerű békét is vele kötötték. S közben Bizánc nemcsak politikai és gazdasági elnyomást gyakorolt fölöttük, hanem a közműveltség felsőbbségét is igyekezett magának biztosítani. Ezért mindenképpen a megfélemlítés eszközeivel élt. Több mint kilencszáz esztendeje történt egy jellemző, de a bolgárokra nézve tragikus esemény: *Sámuel* cár korában vívták a bolgár seregek nagy és elkeseredett csatájukat Bizánccal. A jóval kisebb, védekező bolgár hadsereg nagyrésze: tizenötezer ember azonban fogságba került, ezeknek megfélemlítés céljából kiszúrták mind a két szemét; kivéve minden századikat, mert azoknak égyiket meghagyták, hogy haza vezethessék a „vakok seregét”. És nyomukban jöttek a bizánci papok, hogy templomokat és kolostorokat állítsanak.

Ilyen körülmények között természetesnek kell tartanunk, hogy állandóan függetlenségi harcot folytatnak, vagy éppen arra készülnek; a politikai függetlenségért éppúgy, mint a kultúra szabadságáért. Ennek elősegítése érdekében keresik elsősorban a keleti szlávok és a magyarok szövetségét, barátságát. A magyarsággal való szövetségnek van egy nagyon szép neveléspolitikai eseménye is, melyet a két nép történetének első fejezetében tartunk számon. *Radomir* bolgár uralkodó ugyanis fiát, *Petar Deljant*, akinek az édesanyja különben a mi *Géza* fejedelmünk lánya volt, Magyarországra küldi tanulni. *Petar Deljan* itt is nevelkedik a XI. század harmincas éveiben, *I. István* király udvarában. A történetírók véleménye szerint jó nevelésben részesülhetett, mert amikor visszatért hazájába, élére állt a bizánci hódítók elleni mozgalom-

nak, bátran vezette népe szabadságharcát mindaddig, amíg őt is meg nem vakították.²

Önállóságukért folytatott küzdelmüknek szerves része az a művelődés-politikai erőfeszítés is, amellyel megteremtették íráskultúrájukat. „A keleti egyházhoz való csatlakozás megfosztotta a bolgárokat a későbbiekben mindazoktól a jelentős mozgalmaktól, amelyek a római egyházból kiindulva a reformáció vallási köntösében előrevitték a társadalmi fejlődést. De ugyanakkor a keleti egyház az érthetetlen latin nyelv helyett nem sokkal az elhatározó lépés után a szláv istentiszteletet, a latin írásbeliség és latin kultúra helyett a szláv írást és a szláv kultúrát hozta meg a bolgárok számára, a török rabság hosszú századai alatt a szláv egyház, a szláv istentisztelet tartotta meg a bolgárok öntudatát, ez mentette meg őket a török néphe való beolvadástól.”³ Ha a történetírónak ebben a megállapításában van is némi túlzás az egyház szerepét illetően, mindenesetre Cirillnek és Metódnak, valamint tanítványaiknak a jelentősége igen nagy. Mert azonkívül, hogy ez a kis nép adta az emberiségnek a nagy szláv íráskultúra alapját, ezzel a tetteivel egyben saját nemzeti fennmaradásának egyik biztosítékát alkotta meg, amennyiben kilépett balkáni elszigeteltségéből és a kulturális szövetségeken keresztül politikai és egyházi szövetségesekre lett.⁴

Ebbe az ősi kultúrába gyökerezik tehát a bolgár nemzeti lét sok erős hajtása. S hogy a meg-megújuló török dúlások sorozata és az azt követő öt évszázados elnyomatás nem tudta elpusztítani ezt a kis népet, az ennek a kultúrának is köszönhető. Az elkeseredett önvédelem pedig megtanította őket az oroszokkal és a magyarokkal való szövetségi és barátsági politika kötelmeire, a védelemből támadó harcászat stratégiájának és taktikájának összes elemeire. Ezért játszott történelmükben oly nagy szerepet *Hunyadi Jánostól kezdve II. Sándor* orosz cárig minden törökverő. Ezért is, s mert a szabadságot annyira áhították, akár a magyarok, *Kossuth*nak kezdettől olyan kultusza van náluk, mintha saját szabadsághősük lenne.

Nem áll módunkban ennek a számunkra rendkívül érdekes történelmi múltnak a további alakulását e helyen részletesen bemutatni, noha még művelődésügyük történetének sok heroikus küzdelmét lehetne felvázolni. Legfeljebb a második felszabadulásuk, az 1944-es utáni iskolaügy fejlődéséről adunk némi áttekintést, már csak azért is, mert a bolgár közoktatás nagyobb előrehaladást tett meg ezalatt a 18 év alatt, mint az önálló államiság megelőző hét évtizede alatt. Persze közismert történeti tény, hogy a bolgár cárok a javak, így a kulturális javak elosztásában is szűkmarkúbbak példaadójuknál, a nagy orosz cárnál. Ennek legszomorúbb bizonyítéka, hogy 1938-ban Bulgária lakosságának majdnem a fele analfabéta. Nagyon időszerű volt az 1947 december 4-én a nemzetgyűlés által elfogadott népköztársasági alkotmánynak az az alaptörvénye, amely „a tanulás jogát mindenkinek biztosította” azzal, hogy „az elemi oktatást ingyenessé és kötelezővé tette”⁵. A szocialista nevelésügy és iskoláztatás kiszélesítésének eredményeként, a bolgár tanítók és tanárok áldozatkész és fáradtságos munkája árán, az analfabétizmust 1960-ra az ország minden részében sikerült teljesen megszüntetni. A Balkán

² *Niederhauser Emil* : Bulgária története. Gondolat Kiadó. Bpest. 1959. 45. lap.

³ *Niederhauser Emil* : I. m. 27. l.

⁴ *Sziklai László* : A szlávnyelvű irodalom kezdetei a nagymorva birodalom területén. A Szegedi Pedagógiai Főiskola. Évkönyve. Szeged. 1959. 59. lap.

⁵ *Niederhauser Emil* : I. m. 217. l.

kellős közepén ez a kultúrtörténeti tény korszakalkotó jelentőségű, mert az európai köztudatban kontinensünknek ez a része sokáig a legelmaradottabbak között szerepelt.

Még néhány adat, mely a szocialista fejlődés korszakának eredményeiről tanúskodik: 1939-ben az egész országban mindössze 254 óvoda működött, egy 1952-es adat szerint pedig az óvodák száma már 5216, mely szám azonban az eltelt 10 év alatt — a legutóbbi jelentések szerint — megkétszereződött. Csak az első ötéves tervük idején 283 új iskolát építettek; 1944 szeptembere óta a közép- és szakiskolák száma 196-ról 541-re emelkedett. Ezekben a középiskolákban 1960-ban 232 ezer fiatal tanult, mely tanulólétszám több mint kétszerese az 1938 évi átlagnak; a felsőoktatási tanintézetek száma 1938-ban 5, jelenleg 20. A hallgatók száma pedig ezekben az intézményekben másfél évtized alatt 10 ezerről 43 ezerre emelkedett. Igaz, hogy az általános iskolájuk sokáig 7 osztályos, melyet most fejlesztenek tovább, de a régi 4 osztályos, javarészből primitív népiskolákkal szemben ez az általános tan-kötelezettség is nagy eredmény.⁶

Ennyit talán e kis nép nagy múltjának közművelődést formáló szerepéről.

2. A reform alapjául szolgáló iskolarendszer

Minden korszerűsítő mozgalomnak, ha célravezető és eredményes reformokat akar véghezvinni, az adott rendszerből, mégpedig a mozgalom résztvevői által jól ismert iskolarendszerből kell kiindulnia. Ugyanis voltak már példák olyan reformtörekvésekre, amelyek kizárólagosan hipotézisekből indultak ki; a reális valóságot teljesen nélkülöző hipotézisekből. A szocialista országokban szemmel láthatóan társadalmi mozgalmakká nőtt közoktatási reformmozgalmak ma már a valóságban meglévő, tényleges iskolarendszereket veszik alapul. Olyan rendszereket, melyeket a történelem kipróbált és a társadalom többé-kevésbé elfogadott. Vagy legalábbis alapjaiban jónak tartott.

Ilyen az adott, a ténylegesen meglévő bolgár iskolarendszer is, amelyből a közoktatás reformja kiindul, amit alapul vesz. Ezt a fontos tényezőt mint a közoktatás továbbfejlesztésének alaptényezőjét nekünk is vizsgálnunk kell.

A bolgár közoktatási reform azoknak az elveknek alapján valósul meg, amelyeknek legfontosabbjait a Bolgár Népköztársaság Alkotmányának 79. szakasza tartalmazza: „Minden állampolgárnak joga van művelődésre. Az oktatás világi, haladó és demokratikus szellemű. A nemzeti kisebbségeknek joguk van anyanyelvükön tanulni. Ugyancsak joguk van nemzeti kultúrájuk fejlesztésére, a bolgár nyelv tanulása azonban kötelező.”

„Az alsófokú iskolázás kötelező és ingyenes”.

„Az iskolák állami intézmények. Magániskolák csak törvényes rendelkezés alapján létesíthetők, s csak állami felügyelet alatt működhetnek”.

„A tanuláshoz való jog érvényesítését iskolák, oktató és nevelő intézetek, egyetemek, tanulmányi ösztöndíjak, kollégiumok és a különleges tehetségű tanulók számára jutottat különböző állami támogatások biztosítják.”⁷

⁶ Bajkó Mátyás: Tapasztalatok a bolgár művelődésügyről. Pedagógiai Szemle. X. évf. (1960) 3. sz. 247. l.

⁷ A világ 20. országának iskolaszervezete. Összeállította: Faragó László. PTI kiadványa. Bp. 1957. 72. lap.

A népköztársasági alkotmány biztosította iskoláztatási jogoknak és kötelességeknek megfelelően Bulgáriában szocialista közoktatási rendszer alakult tehát ki. E rendszer 1953-ra bontakozott ki teljes egészében és 1958-ig mintegy konszolidáció állapotában, viszonylagos nyugalmi helyzetben megerősödött. A továbbfejlődés, az előrehaladás ezt az időszakot is jellemezte ugyan, de alapvető változás nem történt ebben a periódusban. Inkább a tartalmi megerősödés, az új, szocialista közoktatási rendszer belső elemeinek stabilizálása volt a jellemző. Továbbá az oktatásügyi kormányzat által a demokratikus centralizmus alapján megszervezett tanügyigazgatás szerveit kellett kifejleszteni és megerősíteni; a népi tanácsok irányítása mellett.

Ez a köznevelési rendszer — vázlatosan — az alábbi tagozódást mutatja:

a) *Az óvoda.* A családi nevelést Bulgáriában legszervezesebben kiegészítő intézmény, mely látszólag a régi kereteket tölti ki. Azonban a bolgár óvoda, vagy ahogyan ők nevezik: gyermekkert (*detska gradina*) nagyon korszerű kiseddóvó intézet. 3-7 éves korig járnak ide a gyermekek. Félnapos, egésznapos és idényjellegű óvodák; aszerint, hogy a település lakói milyen foglalkoztatást kívánnak gyermekeik számára. A bolgár köznevelésnek ebben a fázisában minden település rendelkezik az óvoda valamelyik típusával. Ez az intézmény nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az utcagyerek fogalma kiment a bolgár köztudatból. Igaz, hogy náluk a napközi otthonok, de különösen a játszótérek a gyermekek foglalkoztatását oly mértékben oldották meg, hogy az utca nem jelent számukra mágneses vonzóerőt. A bolgár gyermekjátszóterek „munkáját” ezzel kapcsolatban nekünk sem ártana tanulmányozni.

b) *Négyosztályos elemi — és a hét osztályos általános iskola.* Tulajdonképpen a népoktatás hagyományos intézménye, szocialista tartalommal és kiszélesedett hálózattal. Ez az oktatási forma kötelező minden 7—14 éves korú gyermek számára. A négyosztályos iskolák a kisebb településeken működnek, ahonnan szintén kötelező a továbbtanulás a hétosztályos iskola ötödik osztályában. Végeredményben ugyanazon általános iskolatípus két változatról van szó: egy négyosztályos elemi iskoláról, melyet a sajátos településviszonyok hoznak létre, és egy hét osztályos általános iskoláról, amelynek a felső három osztályát azoknak is el kell végezniük, akik a négyosztályos elemi iskolát valahol befejezték. Ezeknek az alsó tagozatoknak a tananyaga mindkét típusban megegyezik. A hétosztályos iskola elvégzése után a tanulók általános iskolai vég bizonyítványt nyernek és ezzel tankötelezettségüknek eleget tettek.

c) *Tizenegyosztályos egységes iskola.* Ezt az iskolatípust a bolgár közoktatásügyi hatóságok az 50-es évek elején szervezték meg mindazokban a városokban és jelentősebb vidéki centrumokban, ahol a középfokú képzés iránt megfelelő igény mutatkozott. Fő sajátossága ennek az iskolatípusnak, hogy három tagozatot, vagyis a hétosztályos iskola alsó tagozatát (*purvonačalno učilište*), felső tagozatát (*progimnazija*), valamint a középiskola négy osztályát (*obštubrazovatelna gimnazija*) foglalja magában. Előnye, hogy a tanulók az általános iskolát és a középiskolát is egy és ugyanazon intézményben járhatják végig. De előnyös a nevelők számára is, akik ezalatt az idő alatt jobban megismerhetik növendékeiket. Nem szólva arról, hogy áthidalták azt a törést, mely a serdülés korának kellős közepén érte a tanulót, mikor az általános iskolából éppen a legkritikusabb fejlődési periódusban kellett átmennie a középiskolába. Az oktatás- és fejlődéslelektannak ezt a közös nagy gondját ez az iskolatípus jórészt megoldotta. Azért nem teljesen, mert a továbbtanulók

egy része a hétosztályos iskolából kerül ki. Az egységes középiskolában továbbtanuló fiataloknak felvételi vizsgát nem kell tenniük. A tizenegyosztályos egységes iskola elvégzése középiskolai, vagy gimnáziumi végzettségnek felel meg és érettségi bizonyítványt ad.

A középfokú továbbtanulásnak természetesen a bolgár közoktatás rendszerében is más, sokirányú lehetőségei is vannak. A szakiskolák széles hálózata szolgálja ezt a célt. Mivel ezek az iskolatípusok lényegében megegyeznek a nálunk is közismert technikumok típusaival, csak felsoroljuk őket: mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi szakközépiskolák (*tehničeski gimnazii*); az ipari tanulóképző iskola (*promišlano praktičesko učilište*); a gyakorlati mezőgazdasági iskola (*selkostopansko praktičesko učilište*) stb.

d) *Egyetem, főiskola.* A szófiai tudományegyetemen kívül orvostudományi, műszaki, mezőgazdasági, kereskedelmi és tanárképző, valamint tanító- és óvónőképző főiskolák működnek. Továbbá van egy képzőművészeti, egy zeneművészeti és egy színművészeti főiskolájuk. Képzési idejük általában 3—4—6 év. Tekintettel arra, hogy a reform előtti időszakban képzésük rendje nagyjából megfelel a többi szocialista ország felsőoktatási szisztémájának, működésük részletesebb bemutatásától eltekintünk. Legfeljebb a *nevelőképzés sajátosabb formájáról* kell néhány szót szólnunk.

Az óvónőket, valamint a négyosztályos elemi iskola tanítóit középfokú óvónő-, illetve tanítóképzőkben készítették fel hivatásukra ebben a fejlődési periódusban. A hétosztályos általános iskola felső tagozata számára és a 11 osztályos egységes középiskola 5—6—7 osztályai részére a felsőfokú kétéves tanárképző főiskolán képeztek nevelőket. És végül az egységes középiskola 8—9—10—11 osztályainak tanárait, valamint a többi középiskola tanárait a tudományegyetem tanárképző fakultásain képezték.⁸

Az itt felvázolt iskolarendszert tekintette kiindulási alapnak a bolgár reformmozgalom. Egy olyan rendszert tehát, amely lényegét tekintve a szocialista köznevelés célját és feladatait valósította meg a bolgár szocializmus alapjai lerakásának időszakában.

3. Országos méretű reformvita

A bolgár közoktatás korszerűsítésének rendkívül fontos tényezője az az össznépi vita, amely a napi sajtóban, a folyóiratok hasábjain, a szakirodalomban, továbbá hivatalos értekezleteken, a társadalmi szervek által összehívott tanácskozásokon az egész országban folyt. A vita 1957-ben kezdődött és három éven át tartott. Résztvettek benne — a hivatásos szakembereken és pedagógusokon kívül — a társadalom legkülönbözőbb rétegeinek képviselői; valamint a nemzetiségek is. A vitának ez a széles körű kibontakozása azt tanúsítja, hogy *Bulgáriában valóságos reformmozgalom bontakozott ki a közoktatás rendszerének megváltoztatása, továbbfejlesztése érdekében.* Nyugodtan mondhatjuk, hogy a bolgár társadalom ebben az időben fő feladatának tekinti a reform jó előkészítését.

Ezt az országos mozgalmat és vitát nyílt és őszinte hang, alapos hozzáértés és lelkes részvétel jellemezte. A bolgár népnek több oka volt erre a széles körű reformmozgalomra. Elsősorban az, hogy a meglévő iskolarendszer már nem tudta kielégíteni a bolgár társadalom igényeit; az iskola fejlődése

⁸ A világ 20 országának ... I. m. 76. lap.

nem tartott lépést a társadalmi fejlődéssel; elégtelennek bizonyult a köznevelési intézményeknek az étellel való kapcsolata; egyes iskolatípusok: általános iskola, egységes középiskola stb. oktatási ideje egy évvel kevesebb volt a kívánatosnál; tarthatatlannak bizonyult az iskolai tanulók túlterhelése is.

Alapvető kifogások ezek, amelyek mélyreható vitát sürgettek; a köznevelés minden színtjén. A vitát a Bolgár Minisztertanács és a Bolgár Kommunista Párt 1957-es együttes plénuma és az ott hozott határozatok indították meg. Itt az alábbi kérdések kerültek előtérbe: „Az iskolai oktató-nevelőmunka színvonalának emelése, az iskolák által nyújtott képzés hatékonyságának fokozása, a politechnikai oktatásra történő fokozatos áttérés, az oktatás és az élet kapcsolatának erősítése és megszilárdítása, az oktatásban a verbalizmusnak és az iskola könyvszerű jellegének felszámolása, a tanulók túlterhelésének megszüntetése, a különböző tantárgycsoportok helyes arányának kialakítása, az esztétikai, a testi és a munkára való nevelés továbbfejlesztése, az általános képzés és a szakképzés helyes kapcsolatának megteremtése.”⁹

Ezen belül a *júliusi határozat foglalkozik az egyes iskolatípusok képzési idejének felemelésével*. Így pl. a 11 osztályos egységes középiskolának a tanulmányi idejét 12-re javasolja emelni. Egyrészt azért, hogy ezáltal emelkedjék a tanulmányi színvonal és behozzák azt a lemaradást, amelyet ez az egy évi különbség jelentett a 12 osztályos rendszerrel szemben, másrészt pedig hogy ezzel is segítsenek megszüntetni a tanulók túlterhelését. Ezenkívül javaslat születik a kötelező 8, majd a 10 osztályos iskolatípus fokozatos kialakítására, hogy ezzel felszámolják a 7 osztályos általános iskola terén mutatkozó hátrányos helyzetet. Ugyancsak javaslatot tesznek a szakiskolák képzési idejének a bővítésére is, oly módon, hogy jelentős részük a 10 osztályos iskolára épüljön, és három éves oktatási idő után adjon növendékeinek diplomát. Egyes szakiskolák azonban, így az egészségügyi, kohászati, közlekedési szakiskolák kizárólagosan a 12 osztályos iskolára épülnek, — vagyis felsőfokú jellegűek, két éves tanulmányi idővel.

A júliusi határozat *foglalkozik a pedagógusképző intézmények színvonalának emelésével is*. A határozat kimondja, hogy az óvónőket, valamint az általános iskola alsó tagozatának nevelőit (az addig középfokú nevelőképző intézmények helyett) az egységes középiskolára épülő, két éves felsőfokú tanító- és óvónőképző intézetekben kell képezni. A pedagógiai főiskoláknak a tanulmányi idejét pedig, mely eddig két év volt, három évre javasolják emelni.

A *júliusi határozat középpontjában a politechnikai képzés és ezzel összefüggésben a munkára való nevelés áll*. Erről a határozat többek között így szól: „A középiskola általánosan képző jellegének fenntartása és továbbfejlesztése mellett az oktató- és nevelőmunka színvonalának lényeges emelése érdekében fokozatosan be kell vezetni a politechnikai oktatást, és következetesen végre kell hajtani a politechnikai oktatásra történő teljes áttéréshez szükséges intézkedéseket. A tanulóknak a tudomány alapelemeinek megismerése során képet kell alkotniuk maguknak arról, hogy hogyan kell alkalmazni a termelésben a tudományok törvényeit, ismerniük kell a termelés alapjait és legfőbb ágait, a legfontosabb termelési eszközöket, továbbá a társadalmi szempont-

⁹ G. A. Kaszvin: Az új óratervezet vitája a Bolgár Népköztársaságban. A nevelés és iskolarendszer problémái néhány szocialista országban. Szerkesztette: Faragó László. PTI kiadványa. Kézirat gy. Bp. 1959. 140. lap.

ból hasznos termelőmunka végzése folyamán munkaképességet és jártasságokat kell szerezniök, és meg kell kedvelniök a fizikai munkát.”¹⁰

Szándékosan idéztük a határozat idevonatkozó tételének szinte teljes passzusát, mert e tétel két mondatából két nagy tanulság következik. Egyik: a politechnikai oktatást úgy kell bevezetni az iskolák tanulmányi és munkarendjébe, hogy „az iskola általánosan képző jellege” továbbra is fennmaradjon. Vagyis az általánosan képző középiskolát a továbbfejlesztés folyamán nem kell szakiskolává átalakítani. Ezt azért fontos kiemelni, mert a bolgár reformtörekvésekben és más országok iskolareformjainak munkálatainál is olyan, a politechnikai képzést tullicitáló törekvések és vélemények kerültek előtérbe, melyek az egész középfokú iskolázást szakiskolai vagy szakoktatási rendszerré akarták átszervezni. A másik fontos tanulsága e tételnek, hogy az egységes középiskolában a tanulókat „a termelés alapjaira és legfőbb ágaira” kell megtanítani. Tehát egyrészt alapképzést kell adni nekik, másrészt a termelés legfőbb ágaiban kell munkaképességet és jártasságokat szerezniök; nem pedig az egész politechnikai képzést leszűkíteni egy szakmára, illetve a termelés egy ágára, mint ahogy sokan akarták és akarják még ma is.

A reformvíta ezután a *tantervek irányában haladt, és a legkülönbözőbb fórumok foglaltak állást az iskolarendszer továbbfejlesztésének tartalmi kérdéseiben*. A júliusi határozatok utáni legjelentősebb eseménye a vitának az az óraterv-tervezet, amelyet *H. Vasziljev*, a Bolgár Tudományos Akadémia Pedagógiai Intézetének tudományos főmunkatársa dolgozott ki és amelyet az *Ucsityelszko Gyelo* című tanügyi lap tett közzé. A tervezet a 12 osztályos középiskola számára készült. *H. Vasziljev* — figyelembe véve sok más javaslatot — tervezetét az általánosan képző iskola céljával indokolja. Szerinte az iskola olyan ismereteket nyújtson a tanulóknak, hogy azok a végzés után aktívan bekapcsolódhassanak a társadalom gazdasági és politikai életébe, hogy szakmát tudjanak maguknak választani, és hogy megfelelő alapot kapjanak a szakiskolai, illetve felsőfokú és egyetemi továbbtanuláshoz. Érdekes törekvése a szerzőnek ugyanakkor, hogy „helyes kapcsolatot teremtsen az emocionális-gyakorlati tevékenységgel összefüggő tantárgyak és a többi tantárgy között”. Ő az „emocionális-gyakorlati tantárgyakon” a kézimunkát, a műhely-, az iparvállalati-, gyakorlókerti-, laboratóriumi gyakorlatokat, valamint a testnevelési órákat és a kirándulásokat érti, és azt javasolja, hogy e tárgyakra az I—IV osztályokban az összóraszám egynegyedét, az V—VII. osztályokban egyötödét, és a VIII—XII osztályokban egyhatodát fordítsák. A szerző a VIII—XII osztályokban a kötelező tárgyak mellett négy fakultatív tantárgyat is felvesz tervezetébe: a latint, a görögöt, a gyorsírást és az eszperantót. Érdekessége még ennek a tervezetnek, hogy az óraszámokat összeveti az 1925, 1936 és az 1940-ik évi tantervek óraszamaival. Továbbá a tanulók számára nyári termelési gyakorlatot javasol előírni a nyolcadik osztálytól felfelé: vagy az ipari vagy a mezőgazdasági termelésben; egy héttől 10 napig terjedő időben.

A tervezet alapján megindult tantervi vita, mely *H. Vasziljev* elképzeléseit sok szempontból komoly előrelépésnek tekintette, nem tartotta kielégítőnek és elég határozottnak az új tárgyak bevezetésére tett lépéseket. Különösen sok vitára adott okot a fakultatív tárgyak köre és a differenciált oktatás hiánya.

¹⁰ Idézi *G. A. Kaszvin* : I. m. 140. lap.

Közben egy szakbizottság, mely a szófiai egyetem, a Bolgár Tudományos Akadémia, a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet és a gyakorló pedagógusok képviselőiből állott, vitára bocsátott az I—IV osztály számára egy újabb tervezetet, mely az oktatás és az élet kapcsolatának nagyobb elmélyítése érdekében javasolja az alsó tagozat tanrendjébe bevezetni a társadalmi szempontból hasznos munkát. A szakbizottság által készített terv a vitában újabb megfontolásokat eredményezett. A tervezet a következő:

Általános iskolai (alsótagozati) óraterv-tervezet

Sor- szám	Tantárgyak	O s z t á l y o k			
		I	II	III	IV
1	Bolgár nyelv és szépírás	12	11	12	7
2	Számтан	5	5	5	5
3	Természetismeret	—	—	—	2
4	Történelem	—	—	—	2
5	Földrajz	—	—	—	2
6	Testnevelés	2	2	2	2
7	Ének	1	2	2	2
8	Szabadkézi rajz	1	1	1	1
9	Kézimunka	1	2	2	1
		22	23	24	24

Megjegyzés: A IV. osztályban a 2. kézimunka óra helyett évi 30 munkaórát. (6 napon keresztül napi 5 óra) terveznek az iskolai gyakorlókertben. Ezeket az órákat a kirándulásokra és a társadalmi szempontból hasznos munkára tervezett 20 napkereteibe iktatják be.¹¹

Ez a tervezet *H. Vasziljev* tervével szemben a heti órák számát az I—II osztályban eggyel, a III osztályban kettővel, a IV osztályban pedig hárommal csökkentette.

Tekintettel arra, hogy az országossá nőtt vita résztvevői ezzel a tanterv-tervezettel sem voltak megelégedve, a Művelődésügyi Minisztérium is kidolgozta és az *Úcsityelszko Gyelo* 1958 április 1-i számában közzétette a maga óratervét a jövőbeni általánosan képző egységes XII. osztályos középiskola egészére; lásd: 454. old.

A bolgár művelődésügyi minisztérium tervezetének sajátossága, hogy az előbbiekhöz viszonyítva nagyobb óraszámcsökkentéseket javasol; főleg az I—IV, illetve az V—VII. osztályokban. Viszont a tornaórának és az esztétikai képzést közvetlenül szolgáló tárgyaknak, így az éneknek és a rajzórának a számát javasolja felemelni. Sajátos vonása még a tervezetnek, hogy a termelés alapjainak elsajátítására szolgáló tárgyak jelentősége nagyobb, mint bármelyik tervezetben, tanításukra heti 1 órával többet fordít, a nyári termelési gyakorlatok idejét pedig ugyancsak növeli.

A további tanterv-tervezetek közül érdemes még megemlíteni *M. M. Csecsev* tervezetét is, amelyet a *Narodna Prosveta* című folyóirat hasábjain közölt, ahol több hozzászólás látott napvilágot az előző tervekkel kapcsolatban. A folyóirat a tervezetek nagy órászáma ellen emelt szót. *M. M. Csecsev*

¹¹ *G. A. Kaszvin* : I. m. 151. lap.

Sor- sz.	Tantárgyak	osztályok												Felső osztályok (VIII–XII)		Összesen	
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	A ter- vezet	Az 1957/ 1958 évi óra- terv	A ter- vezet	Az 1957 1958 évi óra- terv
1	Bolgár nyelv és irodalom	11	10	8	7	6	6	5	4	4	3	4	4	19	17	72	77
2	Orosz nyelv	—	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2	2	10	12	16	19
3	Matematika	4	5	5	4	4	4	4	5	5	4	4	4	22	19	52	56
4	Fizika	—	—	—	—	—	1	2	—	2	3	3	3	11	11	14	15
5	Csillagászat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1
6	Kémia	—	—	—	—	—	2	3	2	2	1	2	2	10	10	12	12
7	Természettudományok	—	—	—	2	2	2	1	2	2	1	2	2	9	5	16	14
8	Honismeret	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
9	Történelem és alkotmány- tan	—	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2	3	11	11	19	19
10	Földrajz	—	—	—	2	2	2	2	2	2	1	2	—	7	6	15	14
11	Nyugati nyelv	—	—	—	—	—	—	2	3	2	2	2	2	11	12	13	14
12	Lélektan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	1	2	1
13	Logika	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	1	2	1
14	Műszaki rajz	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	3	2	3
15	Ének	1	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	5	2	17	13
16	Szabadkézi rajz	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	1	—	7	2	17	9
17	Testnevelés	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	10	7	24	21
18	Kézimunka	1	1	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	4
19	Iskolakerti és műhely- gyakorlat	—	—	—	—	2	2	2	—	—	—	—	—	—	—	6	6
20	A mezőgazdaság alapjai	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	4	—	4	—
21	A termelés alapjai	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2	2	7	—	7	—
22	Term. gyak.	20 napon keresztül napi 6 óra, vagy összesen 120 óra												—	—	—	—
	Összesen	20	21	22	24	26	27	29	30	30	30	30	30	150	120	319	299
23.	Fakultatív tantárgyak:																
	a) görög, latin ny.																
	b) gyorsírás																

tervezete is tulajdonképpen a magas óraszámok, különösen a *Vasziljev* féle tanterv magas óraszámainak az ellensúlyozására készült. Összehasonlító tantervelméleti tanulmányában történeti visszpillantást tesz és kimutatja, hogy *Vasziljev* tervének óraszámja az átlagosan képző bolgár iskola 1894, 1910, 1922 és 1935 évi tantervek óraszámait is meghaladja. Itt említjük meg azt is, hogy a bolgár neveléstudomány szakemberei szintén komoly erőfeszítéseket tettek a reformmunkálatok elősegítésére. A legjelentősebb összefoglaló munkát egy kollektíva bocsátotta közre. *Gavril Hurszanov—Zsecso Atanaszov—Borisz Ivanov: Szempontok az általánosan képző iskola tantervének továbbfejlesztéséhez* című nagyigényű tanulmánya meggyőzően mutatja ki, hogy a bolgár iskola, története folyamán, alapjában mindig általánosan képző és reális jellegű intézmény. A szerzők szerint ezt a jellegzetességet továbbra is biztosítani kell.

Hosszú és éles viták zajlottak le olyan fontos kérdésekben, mint pl. a humán tárgyak szerepe és jelentősége, a rajz és ének tanításának az esztéti-

¹² G. A. Kaszvin: I. m. 152. lap.

kai nevelés területén betöltött feladata, a tornaórák és a testnevelés új helyzete, a fakultatív tárgyak helye a reform utáni iskolában, és más, a korszerűsítés igen lényeges kérdéseiben, melyeket itt érintőlegesen sincs lehetőségünk ismertetni.

4. A reformtörvény utáni iskolarendszer

Az országos vita és a széles körű kísérletek 1959 szeptember 16-ig folytak. Ekkor hagyta jóvá ugyanis a bolgár oktatási és művelődésügyi minisztérium a tizenkét osztályos középiskola tantervét, miután a nemzetgyűlés elfogadta az új reformtörvényt. *Ez a reformtörvény és tanterve képezi az alapját egy lépcsőzetesen kialakuló új iskolarendszernek, amelynek már a kommunista társadalom számára kell felkészítenie a tanuló ifjúságot.*

Sor- sz.	A tantárgy neve	Alsó tagozat			Középső tagozat				Felső tagozat					Össz.
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1	Bolgár nyelv és irodalom	11	10	8	7	6	6	5	4	4	3	4	4	72
2	Orosz nyelv	—	—	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2	16
3	Matematika	4	5	5	4	4	4	4	5	5	4	4	4	52
4	Fizika	—	—	—	—	—	1	2	—	2	3	3	3	14
5	Csillagászat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
6	Kémia	—	—	—	—	—	—	2	3	2	2	1	2	12
7	Biológia	—	—	—	2	2	2	1	2	2	1	2	2	16
8	Honismeret	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
9	Történelem és alkotmány- tan	—	—	—	2	2	2	2	2	2	2	2	3	19
10	Földrajz	—	—	—	2	2	2	2	2	2	1	2	—	15
11	Nyugati nyelv	—	—	—	—	—	—	2	2	2	2	2	2	12
12	Lélektan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
13	Logika	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
14	A marxizmus—leninizmus elemei	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	3
15	Műszaki rajz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
16	Ének	1	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	—	16
17	Rajzolás	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	—	—	16
18	Testnevelés	2	2	2	2	3	3	3	3	2	2	2	2	28
19	Kézimunka vagy gyakor- lati foglalkozás a mű- helyben	1	1	2	2	2	2	2	—	—	—	—	—	12
20	A mezőgazdaság alapjai (növénytermesztés és állattenyésztés)	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	4
21	Az ipari termelés alapjai*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2	2	7
22	Term. gyak. vagy szak- mai oktatás	—	—	—	—	—	—	—	—	180	180	180	180	(vagy 30 napon át napi 6 óra)
23	Fakultatív tárgyak: Valamely szakma tanulása	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2	6
24	Gyorsírás	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	4
		20	21	22	24	27	28	30	32	32	32	32	32	332

* A X. osztályban géptan; a XI. osztályban a gépkocsi és a traktor ismertetése, a XII. osztályban elektrotechnika.⁽¹³⁾

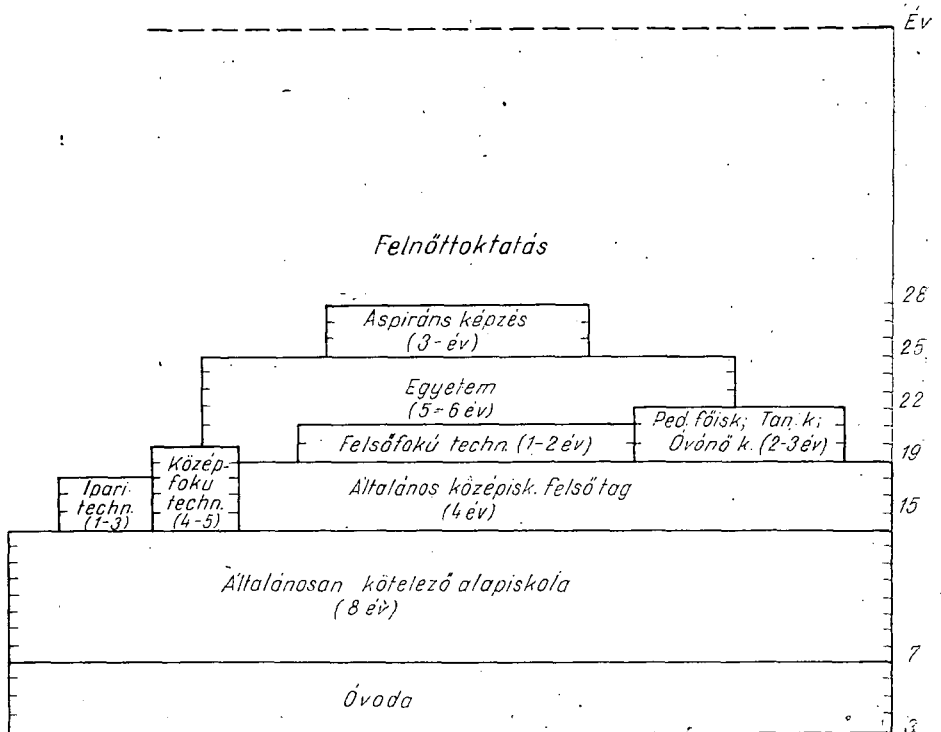
¹³ Az általánosan köpző iskola óratervével kapcsolatos vita lezárása a Bolgár Népköztársaságban. A nevelés és iskolarendszer problémái néhány... I. m. 154—155.lp

Ennek az iskolarendszernek az új tanterv szerinti kiépítését — a reformtörvény értelmében — 1960 szeptemberével indult tanévben kezdték meg és 1972-re kell befejezni; vagyis a leghosszabb képzési idővel dolgozó 12 osztályos iskola struktúrájának megfelelően, osztályról osztályra haladva. Tehát 12 év alatt az általánosan képző középiskolának az előző lapon bemutatott óraterv szerint kell felépülnie.

Leglényegesebb vonása ennek az iskolának, mely a bolgár közoktatás reformjának korszakalkotó vívmánya, hogy az általános képzés keretében megvalósítja a politechnikai oktatást. Kezdve az alsó tagozat szerényebb igényű kézimunka óráin, folytatva a középső tagozat gyakorlati foglalkozásain, kiteljesítve azt a középiskolai osztályok új elméleti és gyakorlati tárgyaival, illetve a X. osztály 5+1-es és a XI., XII. osztályok 5+2-es tanítási rendszerével. Az érettségi vizsgával egyidejűleg pedig szakmunkás vizsgát tesznek a tanulók.

Az új általánosan képző iskolának másik fontos vonása, hogy a reális képzés mellett nem kárhozhatja alárendelt szerepre a humán oktatást, hanem megtalálva egy elfogadható arányt, megfelelő korszerű általános műveltséget biztosít. És tantervében még olyan tárgyaknak is helyet ad, mint a lélektan és a logika.

Emeljük ki azt a jellegzetességet is, hogy az esztétikai nevelés szerepe és jelentősége növekedett ebben a rendszerben. Például az ének- és rajztanítás óraszámja az új óratervben kétszerese a réginek.

Ami most már a bolgár közoktatás egész rendszerét illeti, az a reform után az előző lap táblázata szerint épül fel.¹⁴

Ez a szisztéma alsó-, közép- és felsőfokon egyaránt korszerű színvonalat képvisel és világviszonylatban megállja a helyét. A bolgár iskolarendszer ma már egyáltalán nem hasonlít arra a sokat emlegetett „balkáni állapot”-ra, amelyben néhány évtizeddel ezelőtt még orvosképzés sem volt.

Felsőoktatásuk, melynek reformját nem áll módunkban részletesen bemutatni, a fent idézett táblázaton láthatóan olyan intézményekkel rendelkezik, amelyekben biztosítva van a társadalom továbbfejlődéséhez szükséges szakemberképzés. Érettségire épülő felsőfokú akadémiák a különböző területeken működő szakemberek utánpótlására; felsőfokú tanítóképzők és főiskolák a nevelők felkészítésére; egyetemek a mérnökök, orvosok, tanárok, jogászok képzésére; egytől-egyig olyan időszerű oktatási renden munkálkodnak, amely megfelel az egész bolgár köznevelés célkitűzéseinek. Hogy csak egy példát említsünk, az utóbbi néhány esztendőben minden nevelőképző intézmény oktatási idejét egy évvel felemelték. Ugyanakkor a belső tartalmi és metodikai megújulás is a bolgár pedagógiai kultúra történelmi jelentőségű átalakulásáról tanúskodik.

*

Jelen tanulmány szerzője, ha rövid ideig is, de a helyszínen tanulmányozhatta ezt a nagy átalakulást. Szemtanúja lehetett egy kis nép nagy erőfeszítéseinek, amint gazdasági berendezkedése és társadalmi élete forradalmát kiterjesztette a kultúra és a köznevelés területére. Amennyiben a fenti sorok helyenként a bolgár népelet és történelem iskolán kívüli vonatkozásait is érintik, úgy az ennek a tanúskodásnak a rovására írható.

Матяш Байко

РЕФОРМА БОЛГАРСКОГО ОБЩЕГО ВОСПИТАНИЯ

Автор, отчасти на основе информационных сообщений, отчасти используя свои посещения в Болгарии, показывает развитие болгарского общего воспитания с 1945 года и состояние его в настоящее время.

Mátyás Bajkó

THE REFORM OF PUBLIC EDUCATION IN BULGARIA

The author reports on the development of public education in Bulgaria since 1945 and on its present state, partly on the basis of informatory publications, partly relying on the experiences of his journey in Bulgaria.

¹⁴ Felhasználtuk *Cser Andor*: A bulgáriai iskolareform című beszámolóját. Pedagógiai Szemle, 1960. évf. 9. sz.